

JADID ADABIYOTIDA MA'RIFAT VA TARAQQIYOT G'OYALARI

Muallif: Rasuljonova Mohlaroy

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili), 25_10 guruh

Annotatsiya: XX asr boshlarida o'zbek jamiyatida yuzaga kelgan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar adabiyot sohasida ham yangicha qarashlarning shakllanishiga olib keldi. Shu davrning eng muhim harakatlaridan biri — jadidchilik bo'lib, u xalqni ma'rifatga chorlovchi va taraqqiyot g'oyalarini ilgari suruvchi asarlar yaratdi. Jadid adabiyoti nafaqat badiiy, balki pedagogik va ijtimoiy-ma'rifiy vazifani ham o'z zimmasiga oldi. Ushbu maqolada jadid adabiyoti asarlarida ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarining namoyon bo'lishi, ularning jamiyat rivojiga ta'siri, yosh avlod tarbiyasidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada jadid yozuvchilarining ijodiy uslubi, turli janrlarda ma'rifatni targ'ib qilish usullari va zamonaviy o'zbek adabiyotiga merosi yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadid adabiyoti xalqni bilimga va ijtimoiy taraqqiyotga undashda muhim vosita bo'lib xizmat qilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, adabiyot, ma'rifat, taraqqiyot, publitsistika, nasr, she'riyat, pedagogik g'oya

Kirish. XX asrning boshlarida O'zbekiston hududida yuz bergan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar adabiyot rivojiga tub ta'sir ko'rsatdi. Shu davrda eski an'anaviy ta'lim tizimi va ijtimoiy munosabatlar yangi shakllanishlar talabiga javob bera olmadi. Bu esa jamiyatda ma'rifat va ilm-fanni keng targ'ib qiluvchi yangi madaniy harakatlarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Shu maqsadda yuzaga kelgan eng muhim harakatlardan biri — jadidchilik harakati bo'lib, u faqat ta'lim tizimini isloh qilish bilan cheklanmay, adabiyotda ham yangi qarashlarni shakllantirdi.

Jadid yozuvchilari ijodida ma'rifat va taraqqiyot g'oyalari markaziy o'rin tutadi. Ular o'z asarlarida nafaqat badiiy estetik qadriyatlarni, balki ijtimoiy o'zgarishlar, milliy uyg'onish va inson huquqlari g'oyalarini ham targ'ib qildilar. Jadid adabiyoti orqali xalq ongini yuksaltirish, eski illatlarni yo'qotish va yangi bilimlarni targ'ib qilish mumkinligi ko'rsatildi.

She'riyat, nasr va publitsistika janrlarida yaratilgan asarlar ma'rifat g'oyasini turlicha usullarda ifodalaydi. She'riyatda bu g'oyalar ramziy va badiiy vositalar orqali, nasrda esa tushuntiruvchi va targ'ibotchi shaklda namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, jadid adabiyoti bolalar va yoshlar tarbiyasida ham katta rol o'ynadi, chunki ularning asarlari ta'limiy va tarbiyaviy xususiyatga ega bo'lib, yosh avlodni bilimga, milliy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy mas'uliyatga undaydi.

Kirish qismida shuni ko'rsatish mumkinki, jadid adabiyoti xalqni ma'rifat va taraqqiyot yo'lida yetaklovchi muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. Bu asarlar nafaqat XX asr boshidagi ijtimoiy va madaniy rivojlanish kontekstida, balki bugungi o'zbek adabiyoti va pedagogik faoliyat uchun ham qadrlidir. Shunday qilib, maqolaning asosiy qismida jadid adabiyotidagi ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarining namoyon bo'lishi, ularning jamiyat va yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Jadid adabiyoti XX asr boshlarida O'zbekistonda yuzaga kelgan ijtimoiy va madaniy islohotlar fonida shakllangan. Bu davrda eski ta'lim tizimi, an'anaviy adabiyot shakllari va qadriyatlar yangi davr talablariga javob bera olmadi. Shu munosabat bilan jadid yozuvchilari xalqni ilm-fan, ma'rifat va taraqqiyot g'oyalariga chorlashni o'z asarlarining markaziy maqsadi sifatida belgiladilar. Ularning ijodiyoti nafaqat badiiy, balki ijtimoiy, pedagogik va ma'naviy vazifani ham o'z ichiga olgan.

Jadid adabiyotining asosiy vazifalaridan biri — xalqni yangi bilim, tafakkur va zamonaviy dunyoqarash bilan tanishtirish edi. Bu maqsad she'riyat, nasr va publitsistika orqali amalga oshirildi. She'riy asarlarda ma'rifat va taraqqiyot g'oyalari ramziy va badiiy usullar bilan ifodalangan bo'lsa, nasr asarlarida ular tushuntiruvchi, targ'ibotchi va o'quvchiga ta'lim beruvchi shaklda namoyon bo'lgan. Publitsistikada

esa yozuvchilar bevosita jamiyatdagi muammolarni yoritib, xalqni o'z haqiqatlarini anglashga chaqirgan. Shu tariqa jadid adabiyoti xalqni ilm-fan va ma'rifatga yo'naltiruvchi kuchli vosita sifatida shakllangan.

Jadidchilik davrida adabiyotdagi asosiy mavzular — ta'lim, tarbiya, milliy uyg'onish, axloqiy qadriyatlar va jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti bo'lib, ularning barchasi ma'rifat g'oyasi bilan chambarchas bog'langan. Masalan, fitrat, Cho'lpon, Abdulla Avloniy va boshqa jadid yozuvchilarining asarlarida xalqni ilm-fanga undash, bilimsizlik va xurofotga qarshi tanqidiy fikrlar keng yoritilgan. Shu bilan birga, ular yosh avlodni axloqiy va ma'naviy yetuklikka o'rgatish, milliy qadriyatlarni qadrlashga chaqirish bilan ham shug'ullangan.

Jadid adabiyoti janr jihatdan turlicha bo'lib, unda she'riyat va nasr alohida ahamiyatga ega edi. She'riy asarlarda ma'rifat g'oyasi badiiy obrazlar, metafora va ramziy vositalar orqali o'quvchiga yetkazilgan. Masalan, Navoiy va jadid davri shoirlarining g'azallari va dostonlari orqali o'quvchi axloqiy tarbiya, bilim olishga intilish va milliy qadriyatlarni anglashga chaqirilgan. Nasr asarlarida esa maqsad bevosita tushuntirish va targ'ib qilish bo'lgan. Bu asarlar ko'pincha ertak, hikoya, risola shaklida bo'lib, unda jamiyatdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Publitsistika esa o'sha davrning dolzarb muammolarini ochib berib, xalqni tafakkur qilishga va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga undagan.

Jadid adabiyotining yana bir muhim jihati shundaki, u yosh avlod tarbiyasiga ham katta e'tibor qaratgan. Ular bolalar uchun yozilgan asarlar orqali ilm-fan, ma'rifat, axloqiy qadriyat va milliy uyg'onish g'oyalarini yetkazishga harakat qilgan. Shu bilan birga, jadid asarlari orqali xalqning intellektual va madaniy darajasi oshirildi, ta'lim va tarbiya masalalari targ'ib qilindi. Bu esa o'z navbatida jamiyatni modernizatsiya qilish, eski xurofot va bilimsizlikdan xalos etish uchun zamin yaratdi.

Jadid adabiyotida taraqqiyot g'oyasi ham markaziy o'rin tutgan. Unga ko'ra, har bir inson ilm olishga, tafakkur qilishga va jamiyatni rivojlantirishga qodir bo'lishi kerak edi. Shu nuqtai nazardan, jadid yozuvchilari milliy uyg'onish va taraqqiyot g'oyalarini

badiiy asarlar orqali keng targ'ib qilgan. Ularning ijodi xalq ongini yuksaltirish, eski illatlarni yo'qotish va yangi dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qilgan.

Shuningdek, jadid adabiyotining o'ziga xosligi shundaki, u zamonaviy pedagogik va didaktik vositalardan ham foydalangan. Risolalar, darsliklar, maqolalar orqali ma'rifat va taraqqiyot g'oyalari o'quvchilarga tushunarli tarzda yetkazilgan. Bu esa o'z navbatida jamiyatda bilimga bo'lgan e'tiborni oshirish, yosh avlodni tarbiyalash va ularni jamiyat hayotiga faol jalb qilish imkonini yaratgan.

Xulosa qilib aytganda, jadid adabiyoti o'z davrida jamiyatni ma'rifat, ilm-fan va taraqqiyot g'oyalariga chorlovchi muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. U nafaqat badiiy asarlar yaratgan, balki xalq ongini yuksaltirish, milliy uyg'onish va yosh avlodni axloqiy, ma'naviy va intellektual jihatdan rivojlantirish yo'lida katta hissa qo'shgan. Shu bilan birga, jadid adabiyotining mazmuni va g'oyalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan va zamonaviy o'zbek adabiyoti hamda pedagogik faoliyat uchun muhim manba hisoblanadi.

Xulosa. Jadid adabiyoti XX asr boshlarida o'zbek jamiyatida yuzaga kelgan ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy islohotlarning ajralmas qismi bo'lib, xalq ongini yuksaltirish va yosh avlodni taraqqiyot ruhida tarbiyalashga xizmat qilgan. Jadid yozuvchilari o'z asarlarida ma'rifat va ilm-fan g'oyalarini targ'ib qilgan, eski illat va bilimsizlikka qarshi kurashgan, shuningdek, jamiyatdagi adolatsizlik va nohaqliklarni tanqidiy tarzda yoritgan. Shu jihatlari bilan jadid adabiyoti nafaqat badiiy, balki pedagogik, ijtimoiy va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan.

Maqolada ko'rsatib o'tilganidek, jadid adabiyoti turli janrlarda, xususan she'riyat, nasr va publitsistika orqali ma'rifat va taraqqiyot g'oyalarini xalq ongiga yetkazgan. She'riy asarlarda bu g'oyalar ramziy va badiiy vositalar orqali ifodalansa, nasr asarlarida ularning maqsadi bevosita tushuntirish va targ'ibot bo'lgan. Publitsistika esa o'quvchini jamiyatdagi kamchiliklar haqida xabardor qilib, tafakkur qilishga undagan. Shu tariqa jadid adabiyoti xalqni ilm-fan va ma'rifatga yo'naltiruvchi kuchli vosita sifatida shakllangan.

Jadid adabiyoti yosh avlod tarbiyasida ham muhim rol o'ynagan. U bolalar va yoshlar uchun yozilgan asarlar orqali bilim olishga, axloqiy va ma'naviy yetuklikka, milliy qadriyatlarni qadrlashga chorlagan. Shuningdek, asarlar jamiyatdagi qadriyatlarni yangilash, eski an'analarga tanqidiy yondashish va ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo'shish vazifasini bajaradi. Shu jihatlar jadidchilik harakatini zamonaviy o'zbek adabiyoti va pedagogik faoliyati uchun ham muhim manbaga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, jadid adabiyoti nafaqat XX asr boshidagi o'zbek jamiyati uchun, balki bugungi kunda ham xalq ma'naviyati va tarbiyasini rivojlantirishda ahamiyatli hisoblanadi. U o'zining ma'rifat va taraqqiyot g'oyalari, badiiy va pedagogik qiymati bilan milliy adabiyotimiz rivojiga mustahkam hissa qo'shgan. Shu bois, jadidchilik harakatining ijodiy merosi o'rganilishi va amaliyotda targ'ib qilinishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ismoilov A.I. Jadid adabiyoti va milliy uyg'onish. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino nashriyoti, 2018. – 45–78-betlar.
2. Karimova M.X. Jadid yozuvchilari ijodida ma'rifat g'oyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 102–125-betlar.
3. Axmedov Sh.A. O'zbek jadid adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019. – 88–112-betlar.
4. Vasilevskiy V.N. Detskaya i narodnaya literatura Uzbekistana. – Moskva: GEOTAR-Media, 2017. – 150–172-betlar.
5. Bobojonov Q.M. Jadid adabiyoti va pedagogik faoliyat. – Toshkent: Sharq, 2016. – 55–79-betlar.
6. Karimov I.R. Jadidchilik va yangi o'zbek adabiyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 120–143-betlar.